OSMDESÁT ROKŮ ENTOMOLOGEM

Vzpomínková mozaika

MUDr. Vladimír Vala

Předkládám-li čtenářům Zpráv tento vzpomínkový fejeton, činím to na výzvu svých přátel entomologů, kteří soudí, že by takové vzpomínky 92letého entomologa především pro dnešní mladé začínající entomology snad byly zajímavé.

Entomologie na začátku tohoto století byla především sběratelskou zálibou inteligentních laiků. Vědeckých pracovníků bylo málo a české odborné literatury ještě méně. I později vyšlá větší česká díla (John, Joukl) musela použít tabulí z děl německých. Také souhrnné prodromy motýlů Čech a Moravy vypracovali jen Němci Sterneck a Skala.

Mne do základů praktické entomologie zasvětil můj otec, řídící učitel v Ořechově, vinařské obci blízko Polešovic a Bzence, tedy v entomologicky vděčné oblasti.

Můj otec sbíral brouky a v bytě jsme měli na stěně velkou zasklenou dřevěnou skříňku na brouky. Nebyli sestaveni podle systému, nýbrž dle velikosti a krásy do mnoha ozdobně zvlněných řad, v jejichž středu byl vždy exemplář největší a k oběma stranám kusy menší a menší. První řadu tvořili samci roháčů, druhou jejich samičky, další řady nosorožíci, velcí tesaříci, střevlíci, hlavně ti kovově lesklí, potápníci, vodomilové, krajníci pižmoví, zlatohlávci atd., vše na odiv příchozím, s rozepjatými nohami, jak se tehdy preparovalo a bez lokalit. Malé brouky měl otec v jiných krabicích.

Mně se sice otcovi brouci líbili, ale více mne přitahovali pestrobarevní motýli, kteří všude hojně poletovali.

A tak mi otec, osmiletému chlapci, zhotovil 2 jednoduchá napínadla, koupil dětskou síťku na motýly a vyprázdnil jednu krabici brouků na moje úlovky. Naučil mne motýly preparovat, špendlíky jsme používali jen obyčejné na motýly i preparaci. Z odborné literatury měli jsme pouze dvě knihy prof. Kliky: Motýlové a Brouci, ze 70. let minulého století, které sice měly na konci několik barevných tabulek s brouky i motýly, ale určování dle těchto knih i tabulek bylo velmi obtížné.

Mým prvním lovištěm byla velká školní zahrada, rozdělená na část květinovou a zeleninovou. Na zdích školy a na lešeních v zahradě byla rozvedena vinná réva všude mezi záhony. Za slunných dnů byla zahrada plná motýlů, otakárků, bělásků, žluťásků, baboček, dlouhozobek svízelových a jiných. Většinu jsme jich dovedli určiti, ale každoročně v čer-

venci ulovil jsem několik exemplářů babočky, která připomínala babočku chmelovou, ale měla bílé skvrny na všech křídlech. Tu jsem mohl určiti až na gymnasiu, když jsem si od spolužáka, také zapáleného motýlkáře vypůjčil Johnův atlas motýlů, jako babočku bílé L, se kterou jsem se pak již v přírodě nikdy nesetkal. V zahradě nebylo stromů, ale mnoho keřů angreštu, a dodnes si myslím, že na nich žily její housenky, což se v odborné literatuře uvádí jen vzácně.

O teplých večerech, zvláště při zamračené obloze, lovil jsem skoro vždy lišaje svlačcové na petuniích, vedle několika dalších lišajů a mnoho můr, které jsem přirozeně určit nedovedl. V září létávali nám každoročně do osvětleného pokoje smrtihlavové, kroužili pod stropem a pískali. Měl jsem jich ve sbírce několik.

Dle nákresu v Klikově knize zhotovil mi otec také houseník, jehož prvním chovancem byly housenky lišaje paví oko, později housenky otakárků, baboček a jiných motýlů. Když začala vycházet Vácova příručka o preparaci přírodnin, kterou škola odebírala, naučil jsem se dle ní také preparaci housenek nafouknutím tělíčka ve skleněném cylindru lampy, zahřívaném plamenem lihového kahanu.

Z brouků lovil jsem v zahradě skoro denně zlatohlávky, občas také menší tesaříky, mezi nimiž se objevil občas Purpuricenus kühleri.

U vesnice byly dva menší lesy, Háj a Kopce. Kolem nich na lukách a polích všude plno motýlů a brouků. Přál bych dnešním mladým entomologům vidět houfy poletujících běláskú ovocných, dnes skoro vzácných, které jsme z klukovské bujnosti chytali do čepic a do klobouků, obvykle 2 - 3 najednou. A broučkařům vidět to množství chroustů. Stačilo za chladného rána zatřást kterýmkoliv ovocným stromem a padaly tucty chroustů na zem jako přezrálé švestky. Školáci nosili do školy denně chrousty ve velkých nádobách z pálené hlíny, tzv. látkách. Na školním dvoře je starší spolužáci odměřovali na litry a házeli do školní žumpy. Kolem pobíhající slepice měly vždy při tom hody. Za 1 litr chroustů dostali žáci 1 krejcar a byli mezi nimi i šampioni, kteří si tak vydělali i 1 korunu (50 krejcarů). Stejně tak nosili žáci do školy prstence vajíček bourovce prsténčitého na ovocných větévkách a ve skleničkách broučky zobonosky, kteří kladou vajíčka do svinutých zvadlých listů révy a také za ně dostávali odměnu.

Lesem Kopce vedla polní cesta do Bzence. Na ní ve slunci přeletovali hojně svižníci a pobíhala Dorcadia hnědé i černé, u cesty poletovali

hojně modrásci icarus a orion.

Teprve po letech jsem zjistil, že Bzenec a hlavně staré vojenské cvičiště za městem je skvělá motýlí lokalita. Okáč Hyponephele lycaon, okáč písečný Hipparchia statilinus, soumračník Carcharodus alceae, přástevník pryšcový ammobiota hebe, osenice Agrotis vestigialis, můra Calotaenia celsia a jiní vzácní motýli vyskytovali se tu každoročně až do doby, kdy cvičiště bylo změněno na zemědělskou půdu. Na jaře chlubili se školáci motýly martináče hrušňového a pavího oka bukového i jiných velkých motýlů, které nosili do školy a ukázat panu učiteli.

Na cestě do Stříbrnic byl dubový a bukový les Divoko. V něm otec často vybíral z trouchu zetlelých pařezů nosorožíky. Na míze bukových kmenů zpravidla sedávali roháči, často i tesaříci obrovští. Roháčů bylo v lese tolik, že o teplém soumraku bylo slyšet až na cestu bzukot jak přelétávají.

Na gymnáziu v Uherském Hradišti setkal jsem se se spolužákem zaníceným rovněž pro motýly a hlavně s mladým, agilním profesorem přírodovědy, dobrým odborníkem, který nám naši zálibu schvaloval a vzbudil v nás také zájem o botaniku. Rostliny, které jsme mu nosili do školy umísťoval v truhlících se sklenicemi na oknech a opatřoval českými i latinskými názvy, které při zkouškách vyžadoval, stejně tak u motýlů a brouků. Chodil s námi na přírodovědné vycházky, zejména na jaře, kdy řeka Morava, dosud nezregulovaná, tvořila na lukách kolem města velké záplavy. V tříšti na okraji zátop jsme sbírali stovky brouků vodou vyplavených, střevlíky, krajníky, majky, hrobaříky, tesaříky a jiné, které nám pan profesor určoval dle nedávno vydaného díla Klimentova: Čeští brouci.

V roce 1915 zahájil jsem na Karlově universitě studium medicinv a ne přírodovědy, protože medici měli v I. světové válce na vojně výhody. Ale i tak zapsal jsem si přednášky v zoologickém ústavě, kde kraloval dvorní rada prof. dr. Vejdovský s prof Mrázkem, ale i přednášky z botaniky u prof. Němce a Velenovského. Protože entomologie se samostatně nepřednášela, chodil jsem občas s přítelem Hybnerem na schůzky tehdy ještě mladé Entomologické společnosti. Vzpomínám si, jak si nás při prvním příchodu hned všiml tehdejší I. předseda Entomologické společnosti prof. Klapálek a srdečně nás přivítal jako nadějnou entomologickou mládež.

Po skončení studií a praxe v nemocnicích, kdy na entomologii nebylo času, usadil jsem se v roce 1926 v Luhačovicích na úpatí Bílých Karpat, tedy v oblasti entomologicky i botanicky zajímavé. O luhačovických

motýlech uveřejnil již předtím 2 studie O. Srdínko v Časopise Ent. Spol. s názvem Entomolog v Luhačovicích. Protože v místě samém nebylo kromě lokality Obory a lokality tzv. Čadova mlýna nic zvlášť zajímavého, věnoval jsem se více okolí Luhačovic.

U obce Rudic nalézal se u cesty porost podražce, na němž jsem obvykle v květnu sbíral housenky a chytal pestrokřídlece podražcového (Zerynthia polyxena). Po vysekání podražce se motýli již neobjevili.

Na mýtině v blízkém smíšeném lese měl loveckou chatu přítel MUDr. Ed. Slánský, také příležitostný motýlkář. U ní jsme občas lovili na světlo. Na venkovní zdi chaty objevili jsme jednoho rána na samém konci května 1948 schouleného přástevníka střemchového (Pericallia matronula), s nímž jsem se jinak za celý život v přírodě nesetkal.

V Bílých Karpatech bylo tehdy a částečně snad ještě existuje několik významných lokalit především motýlích. Jednou z nich jsou tzv. Podhradské skály na horském hřebenu, přímo na hranicích Slovenska. Tam se hojně vyskytoval a dosud tam žije krásný jasoň červenooký (Parnassius apollo L. ssp. interversus Bryk). Je přísně chráněn, ale vzhledem k tomu, že v těsné blízkosti skal je vybudováno rekreační středisko, je jeho trvalá budoucnost na lokalitě pochybná. Je to nejzápadnější biotop tohoto motýla v naší republice.

Pod horským hřebenem západním směrem u pohraniční moravské obce Sidonie rozkládaly se rozsáhlé louky, na nichž ulovil 15.VII. 1951 můj přítel Antonín Titz z Uherského Hradiště čerstvou samičku perleťovce červeného (Pandoriana pandora), v mé přítomnosti, zřejmě tam zalétnuvší ze Slovenska, protože motýl se jinak na Moravě nevyskytuje. Rád jsem jezdíval na jinou skvělou lokalitu na vrchu Lesná(659) pod Velkou Javořinou. Byla to také významná lokalita botanická, které slovenský botanik J.L.Holuby věnoval řadu let studia. Rostlo tu několik druhů vstavačů a jiných vzácných orchidejí, především však jedinečný hořec Kochův, u nás neobyčejně vzácný. Za slunných dnů se tu vše motýly jen hemžilo. Za jednoho pěkného nedělního dopoledne napočetl jsem tu 45 druhů současně poletujících motýlů, z toho 10 druhů perleťovců. Jaké však bylo moje překvapení, když jsem jednoho jara přijel na lokalitu a našel ji z větší části rozoránu hlubokou orbou. Pro milovníka nezkažené přírody bylo to k pláči.

Ve 40. letech zavedl mne přítel A. Titz na pro mne vzdálenější lokalitu, rozsáhlé údolí za obcí Radějovem u Strážnice. Tehdy to byl pravý přírodní ráj. Bylo tu vše, lesíky, suché lesostepi, mokřadla

podél potůčku na Lučině a hlavně rozsáhlé louky s bohatou květenou, táhnoucí se až ke slovenským hranicím ve vzdálených partiích téměř nikdy nekosené, panenské. Jaký div, že tento krásný přírodní kout okouzlil i mistry štětce, Lolka, Schwaigra. Žila tu řada vzácných motýlů, denních i nočních. Za všecky jmenuji jen dva, perleťovce dvouřadého (Brenthis hecate) a pídalku Schistostege treitschkei. Dnes je toto překrásné údolí velkým rekreačním střediskem se spoustou chat a různých rekreačních zařízení, o sobotách a nedělích zamořeným benzinovými parami.

Ať chceme či nechceme, hmyzí svět nám mizí před očima. Ačkoliv i v poslední době jsou objevovány nové druhy motýlů, např. čtyři nové druhy nesytek na JV Moravě, které nedávno popsal a pojmenoval ing. M. Králíček (částečně s D. Povolným), celkově hmyzu ubývá co do množství a to především druhy velké a nápadné, takže naše krajina bez pestrých poletujících motýlů se stává čím dále smutnější. Vinu na tom nemají entomologové, jimž se to dříve připisovalo, nýbrž rozrušování a znehodnocování hmyzích biotopů a ovšem také celková ekologická situace přetechnizovaného světa. Půjde-li to tak dále, jak dlouho ještě budou platit slova naší staré písně: Spanilá jsi, vlasti má...!

Omezil jsem své vyprávění jen na okolí svého bydliště. Lovil jsem ovšem motýly i jinde v republice, ve vzdálených oblastech evropských i mimoevropských, ale jejich vylíčení ponechávám povolanějším odborníkům, kteří dnes létají za motýly a brouky po celém světě.

Adresa autora (Authors address):

MUDr. Vladimír Vala, Luhačovice 139, PSČ 763 26